

Zofia Frączek*

Ponadczasowość wskazań edukacyjnych w myśli pedagogicznej ks. Antoniego Popławskiego

Timelessness of Educational Instructions in the Pedagogical thought of Priest Antoni Popławski

Abstract: The purpose of this text is to show the timelessness of the educational indications contained in the pedagogical work of The Reverend Antoni Popławski. The body of the article includes a brief presentation of the more important facts of his life, as well as an introduction to his activities and pedagogical work. In the last part of the text, an attempt is made to demonstrate the timelessness of the educational (didactic and formative) indications contained in the work: The project on the regulation and improvement of civic education.

Keywords: activity of Rev. Antoni Popławski, education reform, educational indications.

* Zofia Frączek (ORCID: 0000-0002-4572-5123) – dr, adiunkt w Instytucie Pedagogiki na Uniwersytecie Rzeszowskim; kontakt: zfraczek@ur.edu.pl.

Krótki rys biograficzny

Antoni Popławski urodził się 25 sierpnia 1739 r., prawdopodobnie w rodzinie szlacheckiej, w województwie krakowskim. Brakuje informacji o tym, jak wyglądało jego dzieciństwo, środowisko życia oraz początkowe lata kształcenia. Źródła naukowe donoszą, że w 1754 r., mając lat piętnaście, Jacek Popławski przywdział szatę zakonną, a po odbyciu dwuletniego nowicjatu w klasztorze w Podolińcu złożył w 1756 r. śluby zakonne, przybierając imiona Antoni Ignacy. Następnie rozpoczął jednoroczne studia humanistyczne (retorykę) w klasztorze w Rzeszowie, a w dalszej kolejności dwuletnie filozoficzne (logikę i fizykę) w Międzyrzeczu Koreckim na Wołyniu. Podczas tych studiów zyskał wielkie uznanie ze strony przełożonych – chwalony był za pilność, pobożność oraz posiadane wielu zdolności. Cechy te przyczyniły się do tego, że Popławski został uznany za obiecującego kandydata na nauczyciela i wyznaczony do funkcjonowania w tej roli, w szkole pijarskiej Collegium Nobilium w Warszawie. W 1764 r. przerwał pracę nauczycielską, aby odbyć studia teologiczne. Realizował je przez rok w Warszawie, a następnie za radą i staraniem Stanisława Konarskiego w latach 1765–1767 studiował w Rzymie i Paryżu. Doświadczenie to otworzyło przed młodym i zdolnym zakonnikiem (pijarem) szeroki świat nauki i kultury. W ten sposób Popławski pozyskał wielki zasób wiedzy, z którego czerpał przez całe życie, projektując propozycje reformatorskie odnoszące się m.in. do działalności edukacyjnej¹.

Podczas podjętych studiów w Paryżu Popławski zetknął się z fizjokratyzmem, którego podstawowym komponentem jest koncepcja porządku naturalnego, zakładająca, że panujący w świecie ład fizyczno-moralny, ustanowiony jest przez Boga. Dotyczy on wszystkich aspektów życia społeczno-ekonomicznego oraz politycznego, dlatego też prawo władców i ustawodawców musi być zgodne z prawem naturalnym². Zainteresowanie Popławskiego fizjokratyzmem miało przede wszystkim podłoże ekonomiczne. Swoje poglądy w tym zakresie przedstawił kilka lat później w dziele *Zbiór niektórych materii politycznych*³.

- 1 S. Tync, *Wstęp*, w: A. Popławski, *Pisma pedagogiczne*, wstęp i objaśnienia S. Tync, Wrocław 1957, s. X–XIII.
- 2 B. Danowska-Prokop, *Porządek naturalny i pozytywny w interpretacji polskich fizjokratów*, „Studia Ekonomiczne. Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach”, 316 (2017) s. 47.
- 3 A. Popławski, *Zbiór niektórych materii politycznych*, Warszawa 1774.

Przyjął, że podstawą bogactwa państwa jest ziemia i praca rolników, a w związku z tym jedynie efektywnie funkcjonujące rolnictwo, uczyni państwo bogatym i potężnym⁴. Zwracał się zatem do rządzących z apelem, aby troszcząc się o rozwój takich dziedzin życia jak np. rzemiosło czy handel, nie zapominali o rolnictwie. Twierdził, że zaniechania w tym obszarze doprowadzą do upadku innych dziedzin, gdyż rolnictwo traktował jako fundament dobrobytu kraju⁵. Popławski podkreślał potrzebę krzewienia oświaty ludowej, wyjaśniając rolnikom, iż poza siłą i tężyzną fizyczną niezbędną jest światłość umysłu, z którą wiąże się umiejętność pisania, czytania, nauka arytmetyki i rolnictwa. Wszystko to miało służyć podniesieniu poziomu życia na wsi i wzrostowi gospodarczemu kraju⁶.

Z początkiem roku szkolnego 1768/69 Popławski powrócił do Collegium Nobilium, gdzie wykładał retorykę, wymowę, prawo publiczne, naturalne i narodów. Opracowywane przez niego skrypty i wykłady stanowiły podstawę powstających w późniejszym okresie rozpraw naukowych⁷. W 1770 r. opracował odpowiedź na pytanie konkursowe formułowane przez biskupa wileńskiego Ignacego Massalskiego – *Jakie nauki należy dawać kmiotkom?*, za którą został nagrodzony. Doceniając osiągnięcia oraz wiedzę i umiejętności Popławskiego, biskup Massalski, jako przewodniczący Komisji Edukacji Narodowej (KEN), powierzył mu napisanie elementarza dla szkół elementarnych⁸. W związku z tym zadaniem został on zwolniony od zajęć szkolnych, jednakże ostatecznie postawionego mu zadania nie zrealizował. W 1775 r. powołano Popławskiego na członka Towarzystwa Ksiąg Elementarnych i stanął wobec nowych wyzwań, do których należało: rozpatrywanie i ocena konspektów, rękopisów oraz prace nad programami szkolnymi. W 1780 r. Popławski został powołany na profesora Akademii Krakowskiej i rektora Seminarium Kandydatów Stanu Akademickiego, które zostało utworzone przy uczelni krakowskiej, zwanej Szkołą Główną Koronną⁹.

4 Tamże, s. 288.

5 Tamże, s. 24–28.

6 Tamże, s. 120–148.

7 M. Chamcówna, *Popławski Jacek*, w: *Polski Słownik Biograficzny*, red. E. Rostkowski, Wrocław 1983, t. 26, s. 602.

8 A. Wałęga, *Popławski*, w: *Komisja Edukacji Narodowej 1773–1794: słownik biograficzny*, red. A. Meissner, A. Wałęga, Warszawa 2018, s. 516.

9 S. Tync, *Wstęp*, s. XIV–XV.

W tym samym roku zdał on egzamin doktorski z zakresu filozofii, a następnie z prawa. Na mocy indultu został zwolniony od ślubów zakonnych i wstąpił w szeregi duchowieństwa diecezjalnego katolickiego, a 29 września 1780 r. został włączony do Szkoły Głównej Koronnej¹⁰.

Postępowi działacze oświatowi (Hugo Kołłątaj, Jędrzej Śniadecki czy sam Popławski) rozumieli pilną potrzebę istnienia seminarium, jednakże żywili przekonanie, że zostało ono otwarte przedwcześnie, na co wskazywały braki programowe, personalne i finansowe, a nawet budowlane i techniczne. Ze wszystkimi tymi trudnościami zmagał się Popławski jako rektor seminarium. Kontrowersje budziło również jego osobiste postępowanie, a w szczególności pojawiające się konflikty z profesorami (np. Bonifacym Garyckim) oraz ze studentami, którzy zarzucali mu autokratyzm¹¹. Popławskiemu zarzucano również przekształcanie seminarium w zakład zamknięty, wzorowany na nowicjacie. Występujące problemy przyczyniły się do tego, że w 1783 r. *Ustawy KEN* kasują Seminarium Kandydatów, proponując inny sposób przygotowania nauczycieli¹². Po trzyletnim urzędowaniu Popławski zrezygnował z pełnienia funkcji rektora seminarium. Pozostało mu stanowisko profesora Szkoły Głównej, w której prowadził wykłady z prawa naturalnego, ekonomii, prawa politycznego i narodów oraz związane z nim czynności honorowe – przemówienia, uczestnictwo w komisjach uniwersyteckich, wizytacje szkół KEN. 9 lipca 1796 r. podczas obrad Szkoły Głównej Popławski oświadczył, że czas jego aktywności zawodowej dobiega końca i wystąpił o przeniesienie na etat wysłużonych profesorów. Rada odniosła się do tego wniosku z aprobatą, a katedrę po Popławskim objął wówczas prof. Józef Januszewicz. Popławski zmarł 12 marca 1799 r. w Krakowie¹³.

10 G. Brumirski, *Kaznodziejstwo w polskiej prowincji Zakonu Pijarów. Słownik pijarów kaznodziejów*, Kraków 2004, cz. II, s. 2.

11 S. Tync, *Wstęp*, s. XXIII.

12 I. Szybiak, *Nauczyciele szkół średnich Komisji Edukacji Narodowej (szkic problemu)*, „Kwartalnik Pedagogiczny”, 18 (1973) z. 1(67), s. 28; Szerzej o ustawach: I. Szybiak, *Niektóre problemy nauczycieli szkół Komisji Edukacji Narodowej w latach 1773–1783*, „Rozprawy z Dziejów Oświaty”, 18 (1975) s. 67–76.

13 S. Tync, *Wstęp*, s. XXVI–XXVII.

Działalność i twórczość pedagogiczna Antoniego Popławskiego

Aktywność pedagogiczna Popławskiego rozpoczęła się w czasie objęcia za zgodą władz zakonnych stanowiska nauczyciela w Collegium Nobilium w 1760 r. Działalność tę przerwały studia (Paryż, Rzym), które pozwoliły mu na zdobywanie nowych doświadczeń pedagogicznych i edukacyjnych, poznanie tamtejszej organizacji szkolnictwa i metod dydaktycznych. Popławski studiował literaturę szkolną i reformatorską, która zawierała projekty nowej struktury szkolnictwa: podnosiła kwestię jego upaństwowienia, nadania mu odmiennego kierunku wychowawczego, uzupełnienia programów kształcenia nowymi przedmiotami, stworzenia nowej niezakonnej hierarchii szkolnej, zatroszczenia się o kształcenie nauczycieli. W 1768 r. Popławski powrócił do kraju i na nowo podjął prace nauczycielskie w Collegium Nobilium w klasie retoryki, a w 1772 r. objął stanowisko profesora prawa publicznego. Pracował tam do 1780 r. tj. przez dwanaście lat, które stanowiły najbardziej owocny okres jego działalności nauczycielskiej. Dzielił się on nagromadzoną wiedzą oraz doświadczeniami nauczycielskimi. Przez jego ręce przeszły dziesiątki utalentowanych młodych ludzi. Erudycja i uznanie dla talentu pedagogicznego nie pozostały niezauważone w czasie powstawania i działalności KEN. Angażując się w jej funkcjonowanie, współpracował m.in. z Ignacym Potockim i Kołłątajem. Lata działalności nauczycielskiej to także okres wytężonej naukowej i pedagogicznej twórczości, czego dowodem są prace: *Jakie nauki należałoby dawać kmiotkom* (rozprawa konkursowa 1770 r.), *O rozporządzeniu i wydосkonaleniu edukacji obywatelskiej. Projekt Przześwietnej Komisji Edukacji Narodowej Korony Polskiej i W. Ks. Lit. w marcu 1774 podany* (1775), *Zbiór niektórych materii politycznych* (1774), *Projekt na seminarium profesorów* (1776/77), *Moralna nauka dla szkół narodowych na klasę I i II z Przypisami* (1778), *Moralna nauka dla szkół narodowych na trzecią klasę* (1790).

Zaangażowanie Popławskiego w działalność KEN, a także Towarzystwa do Ksiąg Elementarnych świadczy o tym, że prezes Massalski i KEN dostrzegali w nim głównego i fachowego doradcę w sprawie reformy szkolnictwa. Pełniąc od 1780 r. funkcję rektora Seminarium Kandydatów Stanu Akademickiego, miał kierować kształceniem nauczycieli. Do jego obowiązków należało m.in.: ułożenie dla seminarium programu nauki, dobór przedmiotów, określenie wymagań egzaminacyjnych, stworzenie regulaminu normującego tryb życia i nauki

studentów, uregulowanie zakresu kompetencji rektora i prefektów. Krytycy zarzucali Popławskiemu brak zręczności finansowo-organizacyjnej oraz nieumiejętność realizacji nakreślonych przez niego interesujących projektów i planów, pomimo że był zdolnym teoretykiem¹⁴. Popławski był zdolnym, solidnym i zaangażowanym nauczycielem w Collegium Nobilium, profesorem w Szkole Głównej Koronnej i rektorem Seminarium Kandydatów Stanu Akademickiego, a ponadto pionierem fizjokratyzmu w Polsce. Pisał rozprawy, układał podręczniki, pragnął (jak Stanisław Konarski) reformować swoją kongregację, a w każdej z tych dziedzin wyróżniał się twórczością i oryginalnością¹⁵. Był człowiekiem zaangażowanym w poprawianie stanu i dostępności szkolnictwa.

Wskazania edukacyjne Antoniego Popławskiego zawarte w jego dziele *O rozporządzeniu i wydосkonaleniu edukacji obywatelskiej. Projekt Przświetnej Komisji Edukacji Narodowej Korony Polskiej i W. Ks. Lit. w marcu 1774 podany*¹⁶

Liczne były obszary działalności Popławskiego i związane z nimi zasługi. Wydaje się jednak, że najważniejsze wiążą się z reformowaniem systemu szkolnictwa, realizacją procesu nauczania i wychowania. Problematyce tej poświęcone były wymienione już wyżej prace: *Moralna nauka dla szkół narodowych na klasę I i II z Przypisami* (1778), *Moralna nauka dla szkół narodowych na trzecią klasę* (1790). Jednakże szczególnie ważne było dzieło wydane w Warszawie w 1775 r. *O rozporządzeniu i wydосkonaleniu edukacji obywatelskiej. Projekt Przświetnej Komisji Edukacji Narodowej Korony Polskiej i W. Ks. Lit. w marcu 1774 podany*, na którego kształt i treści wpłynęły: nauczycielskie doświadczenia Popławskiego związane z pracą w Collegium Nobilium; jego pobyt w nowoczesnych szkołach Rzymu i Paryża; postępowe prądy umysłowe, filozoficzne i naukowe; studiowanie literatury szkolno-reformatorskiej; plany i projekty reformy zakonu pijarów i jego szkolnictwa, a także coraz częściej pojawiające

14 Tamże, s. XCIX–CIII.

15 Tamże, s. CXIV.

16 Materiał ten został zamieszczony również w jako rozdział pt. *O rozporządzeniu i wydосkonaleniu edukacji obywatelskiej projekt*, w: A. Popławski, *Pisma pedagogiczne*, wstęp i objaśnienia S. Tync, Wrocław 1957, s. 1–100.

się w polskim społeczeństwie postulaty zmian obejmujące reformę polityczną, ustrojową i szkolnictwa. W dziele tym ujawniły się w całej pełni nowoczesne poglądy autora, jego wiedza psychologiczna i pedagogiczna. Dla Popławskiego kwestia szkoły, jej programów, systemów wychowawczych była sprawą polityczną. Zakładał, że wychowanie powiązane jest z ustrojem państwa nierozdzielalnymi węzłami, natomiast edukacja jest środkiem dla dostąpienia szczęśliwości indywidualnej i społecznej¹⁷.

Pierwszą część swojego dzieła zatytułowaną *O edukacji i instrukcji w ogólności*, rozpoczął Popławski od zwrócenia uwagi na to, że edukacja, aby była skuteczną musi oprzeć się na solidnych podstawach psychologicznych oraz powinna być dostosowana do rozwoju dziecka. Pisał „Zrozumiemy wprzód, odpowiadam, co jest dziecie, co w dziecięciu człowiek, co w tymże człowieku współobywatel według ułożenia natury”¹⁸. Popławski wyjaśnił, że człowiek składa się z duszy i ciała, dlatego też jego edukacja oznacza pracę nad ich spójnością. Należy ją rozpocząć zaraz po przyjściu dziecka na świat, uwzględniając jego możliwości. Pracę nad siłami ciała nazwał edukacją fizyczną, siłami duszy – edukacją rozumu (albo instrukcją), natomiast kształtowanie sfery obyczajowości związanej z życiem społecznym – edukacją moralną¹⁹.

Edukacja fizyczna została przez Popławskiego uznana za podstawę, grunt dla właściwej realizacji edukacji rozumu i moralnej, gdyż „pierwej w dziecięciu ukazuje się być człowiek przez ciało i jego potrzeby, aniżeli przez dusze lub też przez przyzwoitą spraw swoich moralność”²⁰. Edukacja ta miała służyć rozwijaniu umiejętności dbania o zdrowie, a także wyrabianiu siły i ogólnej sprawności fizycznej. Miała również uczyć staranności, ładu i harmonii oraz dodawać pewności siebie i otwierać młodego człowieka na nowe doświadczenia²¹. Na znaczenie edukacji zdrowotnej zwracają uwagę również współcześni pedagodzy. Wskazują oni, że jest to ten obszar rzeczywistości społeczno-wychowawczej, w którym podstawową rolę odgrywają wartości wiążące się bezpośrednio

17 S. Tync, *Wstęp*, s. CXVI–CXVII.

18 A. Popławski, *O rozporządzeniu i wydосkonaleniu edukacji obywatelskiej projekt*, w: *tenże, Pisma pedagogiczne*, s. 12.

19 *Tamże*, s. 12–13.

20 *Tamże*, s. 14.

21 *Tamże*, s. 14–15.

z życiem biologicznym i zdrowiem fizycznym człowieka. Jednocześnie dostrzegają oni wpływ tych wartości na jakość życia duchowego i zdrowia psychicznego człowieka. Podkreślają, że wzrost wiedzy na temat ludzkiego życia oraz zdrowia somatycznego przyczynia się do tego, iż zagadnienia z nimi związane podejmowane są dziś nie tylko w ramach medycyny, czy psychologii, ale również w obrębie nauk o kulturze fizycznej. Szeroko rozumiane wychowanie zdrowotne obejmuje swym zasięgiem szkolne wychowanie fizyczne oraz sport, turystykę, rekreację fizyczną i rehabilitację ruchową²².

Praca nad siłami duszy tj. edukacja rozumu miała, według Popławskiego, polegać na poznaniu prawdy, a następnie na ćwiczeniu pamięci, uwagi, syntezy, analizy i wnioskowania. Poznawanie prawdy dotyczyło umiejętnego odczytywania otaczającej rzeczywistości, odpowiadania sobie na pytania – jak jest?, dlaczego tak jest? Na początek działanie to miało się odnosić do kwestii fizycznych, później moralnych, politycznych i metafizycznych. Popławski wyjaśniał, że edukacja rozumu nie wiąże się jedynie z czytaniem książek, ważną rolę przypisywał własnej obserwacji, wnioskowaniu i doświadczeniu. Pisał on: „Nie wszystko napisano, co jest potrzebne do wiedzenia [...]. Lepszą i znaczniejszą częścią nauki będzie refleksja, obserwacja i medytacja własnego rozumu niż cudzego, szkoła lub też książka”²³. Ponadto Popławski zalecał, żeby bardziej własną umiejętnością niż pamięcią, własnym sądem niż cudzym zdaniem kierować się w postępowaniu. Wypracował zasady dotyczące edukacji rozumu. Wskazywały na to, aby: pozwalać dzieciom poznawać to, co jest dla nich nowe wszystkimi zmysłami (poznawanie staje się wtedy pełniejsze, doskonalsze); mówić do dzieci jak najwięcej, aby się jak najszybciej ich mowa rozwijała (co sprzyjać będzie ich rozwojowi); przechodzić należy od rzeczy łatwiejszych do trudniejszych, od bliższych oczom i doświadczeniu do dalszych, od pospolitych do rzadkich; przed przeprowadzeniem wykładu wzbudzić ciekawość w uczniach, otwartość na nową wiedzę i doświadczenia; wszelkie prawdy należy prezentować uczniom tak, aby pozostawić im możliwość samodzielnego ich odkrywania; ucząc czegokolwiek bardziej należy dbać o uporządkowanie przekazywanych treści niż o ich wielość; bardziej zabiegać o kształtowanie wewnętrznego przekonania w uczniu

22 A. M. de Tchorzewski, *Wstęp do teorii wychowania*, Kraków 2016, s. 158–159.

23 A. Popławski, *O rozporządzeniu i wydostawieniu edukacji obywatelskiej projekt*, s. 16.

niz o silne argumenty; nie należy budować prawdy na samych tylko słowach, do tego konieczne są przykłady²⁴.

Z powyższych wskazań Popławskiego wybrzmiewają wciąż aktualne zasady kształcenia, omawiane w podręcznikach akademickich na kierunku pedagogika i stosowane przez nauczycieli w procesach kształcenia, na wszystkich poziomach edukacyjnych. W opracowaniach z zakresu dydaktyki przywoływane są najczęściej następujące zasady kształcenia: zasada pogładowości, przystępności, systematyczności, łączenia teorii z praktyką czy też świadomego i aktywnego uczestnictwa uczniów w lekcji²⁵.

Popławski poświęcił najwięcej uwagi edukacji moralnej, którą uznała za najpotrzebniejszą ze względu na społeczne życie jednostki ludzkiej, panujące obyczaje i poglądy. Wyjaśniał on, że „przez edukację moralną powinien się człowiek od dzieciennego wieku wprowadzać w życie dobre i cnotliwe”²⁶. Dobre życie wiązał z roztropnym postępowaniem względem siebie, które miało się wyrażać we wstrzeźliwości w zaspokajaniu potrzeb cielesnych i korzystaniu z dóbr ziemskich, panowaniu nad swoimi żądzami, zaangażowaniu w pracy oraz cierpliwości w nieszczęściu. Postępowanie cnotliwe wobec innych łączył z zachowaniem sprawiedliwym, nieprzywłaszczaniem sobie cudzego mienia, z rzetelnym realizowaniem umów, niesieniem pomocy bliźnim, a w codziennych relacjach z odnoszeniem się do innych osób bez pogardy i próżności, z uszanowaniem dobrych obyczajów²⁷. Popławski określił zasady realizacji edukacji moralnej, w których zalecał:

– kształtować u dziecka od najmłodszych lat dobre nawyki i jednocześnie ochraniać je przed złymi przyzwyczajeniami; pisał, że należy: „[...] wprowadzić dziecko zawczasu w nałóg dobrych spraw, przestrzegając jak najpilniej, aby się do niczego złego nie przyzwyczajał”²⁸;

24 Tamże, s. 17–19.

25 J. Półturzycki, *Dydaktyka dla nauczycieli*, Toruń 1999, s. 106–113; Cz. Kupisiewicz, *Podstawy dydaktyki ogólnej*, Warszawa 1996, s. 111–133.

26 A. Popławski, *O rozporządzeniu i wydoskonaleniu edukacji obywatelskiej projekt*, s. 21.

27 Tamże, s. 21–22.

28 Tamże, s. 22.

– otaczać dziecko osobami przestrzegającymi normy moralne, godnymi naśladowania; wyjaśniał, że „[...] każde dziecko tak czyni jak widzi, tak sądzi, jak słyszy, tak dalece, iż cała edukacja względem niego nie jest co innego, tylko jedno naśladowanie”²⁹;

– wzmacniać dobre postępowanie dziecka poprzez pochwały, a dezaprobatę wyrażać wobec negatywnych zachowań; wzmocnienia te stosować sprawiedliwie i w takich sytuacjach, kiedy na nie zasłuży, a ponadto być przykładem dla zachowań, które nagradzamy; pisał, iż: „[...] utwierdzi go także w dobrym, a odradzi od złego pochwała i nagana, byle nią sprawiedliwie i miernie szafowano, [...] byle na koniec znalazło [...] teź samej potwierdzenie u obcych, u różnych, a osobliwie u domowych”³⁰;

– eliminować z życia dziecka te sytuacje trudne, które mogłyby być powodem gwałtownych przeżyć; przekonywał, że „[...] umykać trzeba przed dziecięciem te wszystkie okazje i zaczepki, przez które mógłby być przywiedziony do poruszenia jakiej w sobie gwałtownej presji”³¹.

Stosowanie powyższych zasad w nauce moralności zalecił Popławski szczególnie rodzicom, podkreślając, że ich oddziaływanie na dziecko, kształtowanie pożytecznych zachowań i przyzwyczajonych nawyków powinno mieć miejsce już od najmłodszych lat. Rozwija się w ten sposób pewien styl życia, który wraz z upływem czasu staje się czymś naturalnym. Dla trwałości przejawiania pewnych postaw i zachowań istotnym jest to, aby dziecko zrozumiało sens norm moralnych, dostrzegło korzyści wynikające z ich respektowania. Popławski pisał: „[...] żeby dziecię zaprawione w życiu cnotliwym utwierdziło się w nim przez rozum”³². Aby to zrozumienie nastąpiło, konieczne jest zachęcanie dziecka do własnej aktywności i wskazywanie mu przez wychowawcę jej następstw. W kolejnym kroku wychowawca powinien zaprezentować dziecku przykłady dobrych i złych zachowań, odwołując się do postępowania innych ludzi, a na koniec organizować sytuacje wychowawcze, pozwalające wychowanekowi na doświadczanie następstw własnych zachowań i postępowania innych ludzi względem niego. Przekonywał, że

29 Tamże, s. 22.

30 Tamże, s. 23.

31 Tamże, s. 23.

32 Tamże, s. 24.

Naprzód bowiem tę naukę zaczynać trzeba z dziećciem przez jego własne doświadczenie [...]. Oprócz własnego doświadczenia [...], cnotę i występki dać mu poznać na inszych ludziach [...]. Czyniąc mu zaletę jakiej cnoty, niech będzie przywiedziony względem siebie do takiej okazji [...]. Niech na sobie tej przykrości i praw własnych naruszenia czuje [...]³³.

W szczególnych okolicznościach Popławski dopuszczał wykorzystywanie w wychowaniu moralnym kar:

Jeśliby zaś [...] napierało się dziecię, czego chciwie [...] dopuściło się postępkowi, dopuściwszy przy nim się upierało złośliwie, natenczas trzeba użyć mocy i siły. Niech tę moc zniewalającą pozna zawczasu [...+], jaka w każdej porządnej społeczności znajdować się powinna na zatamowanie gwałtów i krzywdy³⁴.

W głoszonych przez Popławskiego zasadach wychowania moralnego bardzo wyraźnie ujawniły się opisywane dziś w podręcznikach do teorii wychowania metody oddziaływań wychowawczych i warunki ich skutecznej realizacji. Po metody te sięgają współcześni nauczyciele i wychowawcy, a należą do nich: metoda stawiania zadań wychowawczych³⁵, metoda modelowania³⁶, metoda nagradzania i karania³⁷ oraz werbalne metody wpływu wychowawczego³⁸.

Popławski zwracał również uwagę na znaczenie wychowania przez pracę i przygotowanie dziecka do samodzielnego zaspokajania swoich potrzeb w życiu dorosłym. Pisał:

[...] przestrzegać należy w dobrej edukacji moralnej najprzód, żeby dzieci były zawsze czym zabawne i zatrudnione [...], żeby po wtóre w takowej uczciwej zabawie i pracy z młodych lat zakochały się [...], żeby po trzecie w jedze-

33 Tamże, s. 24–25.

34 Tamże, s. 26.

35 M. Łobocki, *Teoria wychowania w zarysie*, Kraków 2003, s. 197–204.

36 J. Górniewicz, *Teoria wychowania (Wybrane problemy)*, wyd. 7, Olsztyn 2008, s. 90–91.

37 Z. Frączek, *Wstęp do teorii wychowania*, Rzeszów 2022, s. 179–195.

38 A. M. de Tchorzewski, *Wstęp do teorii wychowania*, s. 141–144.

niu, odzieniu, mieszkaniu i innych wygodach, które im rodzice opatrują [...] dostępowali i dostępować wprawiały się tylko w nagrodę wprzód od siebiełożonej pracy, jaka ich wiekowi, siłom i interesom będzie przyzwoita [...]. Przez tę pracę przechodząc urośnie człowiek daleki od gnuśności, dbały o siebie, w zażywaniu pomiarkowany, od cudzego wstrzemięźliwy³⁹.

Problematyka wychowawczej wartości pracy wciąż budzi żywe zainteresowanie pedagogów, czego dowodzą monografie naukowe o tej tematyce⁴⁰.

Obserwacja życia społecznego oraz badania naukowe prowadzone przez pedagogów, a dotyczące występujących w społeczeństwie zjawisk patologicznych i ich następstw⁴¹, prowadzą do wniosku, że nie straciły na aktualności także i te spostrzeżenia Popławskiego, które dotyczą oddziaływania życia społecznego na rozwój i funkcjonowanie kolejnych pokoleń. Podkreślał on, że utrudnieniem dla skutecznej edukacji moralnej jest obserwowany przez dzieci brak przyzwoitości w życiu społecznym, naganne zachowania osób dorosłych, a w szczególności złe przykłady postępowania w środowisku rodzinnym. Dlatego też wyjaśniał:

[...] edukacja moralna, trudna z siebie, trudniejszą się staje nierównomierne wpośród zgorzenia powszechnego [...], przy nieporządnej społeczności przez te przykłady, okazje, zaczepki i ponęty do złego [...]. Winni temu wprawdzie rodzice, winni w powinności ich rodzicielskiej pomocy, kiedy albo nieusilnie, albo nieumiejętnie edukują dzieci⁴².

Wielkie znaczenie dla skutecznej edukacji moralnej ma według Popławskiego funkcjonowanie rządu kraju oraz rozumienie przez obywateli formułowanych ustaw. Wyjaśniał on, że:

39 A. Popławski, *O rozporządzeniu i wydосkonaleniu edukacji obywatelskiej projekt*, s. 27.

40 Szerzej: W. Furmanek, *Humanistyczna pedagogika pracy: praca a jakość życia człowieka*, Rzeszów 2016.

41 Szerzej: I. Wiciak, M. Baranowska, *Wybrane patologie społeczne. Uwarunkowania, przejawy, profilaktyka*, Szcztyno 2009.

42 A. Popławski, *O rozporządzeniu i wydосkonaleniu edukacji obywatelskiej projekt*, s. 28.

[...] dobra edukacja moralna, dobra w niej dawna nauka życia obywatelskiego, dobre obydwóch skutki w całym życiu człowieka więcej podobno dependują, niż kto rozumieć może, od rządu kraju, który sprawami obywateli kieruje, od jego polityki, która jest w rzeczy samej panującą moralną nauką całego narodu. Póty nauka moralna [...] będzie nauką na spekulacji kończącą się [...], póki ustawy cywilne nie staną się jasnym przepisem i wykładem zachodzących między obywatelami samych zobowiązanych obowiązków nieodmiennej sprawiedliwości i onych nieprzestępną egzekucją, póki w ustach politycznych nie będą ściśle pojednane [...] interesa każdego obywatela z interesami wszystkich społeczników⁴³.

I to wskazanie Popławskiego ma charakter ponadczasowy. Często dzisiaj reprezentanci różnych nauk podkreślają w swoich wywodach, że polityka ma służyć ludziom, a konstruowane przez rządzących regulacje prawne, stać na straży podstawowych wartości moralnych, dobra człowieka i ładu społecznego⁴⁴.

Podsumowując, można z przekonaniem uznać, że myśl pedagogiczna Popławskiego ma charakter ponadczasowy. We współczesnej bogatej literaturze pedagogicznej, a w szczególności w podręcznikach akademickich, opisywane są problemy edukacyjne, o występowaniu których mówił on już w XVIII w. Prezentowane są również metody oraz zasady nauczania i wychowania podobne, a niekiedy wręcz tożsame ze wskazaniami wychowawczymi przedstawianymi przez Popławskiego, dotyczącymi wychowania fizycznego, umysłowego i moralnego. Z pewnością twórczość pedagogiczna Popławskiego zasługuje na uwagę nie tylko teoretyków, ale i praktyków wychowania. Może bowiem stanowić bogate źródło wiedzy dla nauczycieli, wychowawców oraz opiekunów dzieci i młodzieży, a także inspirację dla poszukiwania przez nich nowych, skutecznych sposobów oddziaływań dydaktycznych i wychowawczych.

43 Tamże, s. 28–29.

44 A. Surdej, *Racjonalność polityk publicznych: podstawy i ograniczenia*, w: *Polityki publiczne*, red. A. Wołek, Kraków 2021, s. 27–43.

Streszczenie: Celem artykułu jest ukazanie ponadczasowości wskazań edukacyjnych i wychowawczych zawartych w twórczości pedagogicznej ks. Antoniego Popławskiego. W treści artykułu zamieszczono krótką prezentację ważniejszych faktów z jego życia oraz przybliżono działalność i twórczość pedagogiczną. W ostatniej części tekstu podjęto próbę wykazania ponadczasowości wskazań edukacyjnych (dydaktycznych i wychowawczych), zawartych w dziele *O rozporządzeniu i wydосконаleniu edukacji obywatelskiej projekt*.

Słowa kluczowe: działalność ks. Antoniego Popławskiego, reformowanie edukacji, wskazania edukacyjne.

Bibliografia

- Brumirski G., *Kaznodziejstwo w polskiej prowincji Zakonu Pijarów. Słownik pijarów kaznodziejów*, Kraków 2004, cz. 1–2.
- Chamcówna M., *Popławski Jacek*, w: *Polski Słownik Biograficzny*, red. E. Rostworowski, Wrocław 1983, t. 26, s. 602–603.
- Danowska-Prokop B., *Porządek naturalny i pozytywny w interpretacji polskich fizjokratów*, „*Studia Ekonomiczne. Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach*”, 316 (2017) s. 45–56.
- Frączek Z., *Wstęp do teorii wychowania*, Rzeszów 2022.
- Furmanek W., *Humanistyczna pedagogika pracy: praca a jakość życia człowieka*, Rzeszów 2016.
- Górniewicz J., *Teoria wychowania (Wybrane problemy)*, wyd. 7, Olsztyn 2008.
- Kupisiewicz Cz., *Podstawy dydaktyki ogólnej*, Warszawa 1996.
- Łobocki M., *Teoria wychowania w zarysie*, Kraków 2003.
- Popławski A., *O rozporządzeniu i wydосконаleniu edukacji obywatelskiej projekt*, w: A. Popławski, *Pisma pedagogiczne, wstęp i objaśnienia S. Tync*, Wrocław 1957, s. 1–100.
- Popławski A., *O rozporządzeniu i wydосконаleniu edukacji obywatelskiej. Projekt Prześwietnej Komisji Edukacji Narodowej Korony Polskiej i W. Ks. Lit. w marcu 1774 podany* Warszawa 1775.
- Popławski A., *Zbiór niektórych materii politycznych*, Warszawa 1774.
- Półturzycki J., *Dydaktyka dla nauczycieli*, Toruń 1999.
- Surdej A., *Racjonalność polityk publicznych: podstawy i ograniczenia*, w: *Polityki publiczne*, red. A. Wołek, Kraków 2021, s. 27–43.
- Szybiak I., *Nauczyciele szkół średnich Komisji Edukacji Narodowej (szkic problemu)*, „*Kwartalnik Pedagogiczny*”, 18 (1973) z. 1(67), s. 23–35.

Szybiak I., *Niektóre problemy nauczycieli szkół Komisji Edukacji Narodowej w latach 1773–1783*, „Rozprawy z Dziejów Oświaty”, 18 (1975) s. 67–76.

Tchorzewski A. M. de, *Wstęp do teorii wychowania*, Kraków 2016.

Tync S., *Wstęp*, w: A. Popławski, *Pisma pedagogiczne*, wstęp i objaśnienia S. Tync, Wrocław 1957, s. V–CXXV.

Wałęga A., Popławski, w: *Komisja Edukacji Narodowej 1773–1794: słownik biograficzny*, red. Andrzej Meissner, Agnieszka Wałęga, Warszawa 2018, s. 515–516.

Wiciak I., Baranowska M., *Wybrane patologie społeczne. Uwarunkowania, przejawy, profilaktyka*, Szczepiwo 2009.